

Kaho'olawe o Kanaloa

na Pokipala

I ka mahina 'o 'Okakopa i ka makahiki 'elua kaukani e me 'eiwa, ua hele au i Kaho'olawe me ka'u papa ES 221. 'O Davianna McGregor ke kumu o ka'u papa. Ma mua o ko mākou holo 'ana i Kaho'olawe, e lele aku mākou i Maui. Ua kalaiwa akula mākou i Kīhei mai ke kahua ho'olulu mokulele ma Kahului no ka ho'omākaukau 'ana no ka ha'alele. Hau'oli loa au i ka holo 'ana i Kaho'olawe no ka mea 'a'ole au i hele i Kaho'olawe, i ka 'āina o Kanaloa, i ka wā ma mua.

I ka lā mua, ua ala mākou i ka hola 'ehā o ke aumoe no ka holo 'ana i Kaho'olawe.

Anu loa mākou i ka pō hu'ihu'i. Ua ha'alele mākou iā Kīhei i ka moku lawai'a ma ka hola 'elima. Auē mākou, ua hiki i kahakai 'o Hakioawa. Nani loa ka 'āina, akā 'ano 'ula'ula ka wai i ka lepo 'ula'ula. Ma hope o ka hāpai 'ana i ka ukana i ke kahua ho'omoana, ua huli mākou i ke alaka'i no ka lohe 'ana i nā lōina. 'O 'Anakala Craig ka inoa o ke alaka'i. Akamai loa 'o ia, akā le'ale'a nō ho'i 'o ia.

I ka lā 'elua, ua kōkua mākou i ka hāpai 'ana i nā pōhaku mai kahakai a i uka no ke kūkulu 'ana i ka hale. Ua hana mākou no ka manawa lō'ihī, akā ma'alahi ka hana 'ana i ka laulima. Ua hele akula mākou i kahakai 'o Hakioawaiki no ka 'au'au kai 'ana. Kapa lākou i ia kahakai 'o Green Sand Beach no ka mea 'ōma'oma'o ke one. Kupaianaha kēlā! Makemake nui au i ia kahakai no ka mea 'a'ole pōhaku i laila. I kēlā pō, ua 'ai mākou i nā mea 'ai Hawai'i. Mo'a ka mea 'ai iā mākou i ka imu. 'Ono loa ka mea 'ai. Mā'ona mākou a pau i ka mea 'ai 'ono.

(ho'omau 'ia i ka 'ao'ao 2)

ho'oholo koke lākou e kanu hou. E kanu hou ana ka Hui Mālama a me nā mo'opuna a nā mea i kanu 'ia ma Walmart. No laila, ua hana mākou no nā kūpuna a me kā lākou mau mo'opuna, no ka mea 'o ko kākou kuleana kēia!

E like me ka hana ma Walmart, e kanu hou ana ka Hui Mālama i nā iwi kupuna i loa'a i nā wahi like 'ole. E huaka'i ana ia hui e ho'ihō'i i nā iwi kupuna i Ko Hawai'i Pae 'Āina. Ua 'ōlelo ko'u hoa aloha, huaka'i akula ka Hui Mālama i 'Eulopa e ho'ihō'i i nā iwi kupuna i Hawai'i nei. Kalalea loa kā lākou hana! Hemahema ko'u hana 'ana i kēia 'ano mea, akā pau akula kekahi hina'i ia'u me ke kōkua o ku'u hoa aloha! Hiki iā ia ke a'o aku i ka ulana 'ana i ka hina'i. He kumu ahonui ku'u hoa aloha. E hana kākou no nā kūpuna a pau i hala!

E Alu Like Kākou no nā Kūpuna i Hala

na Koa Luke

I kēlā makahiki aku nei, hele akula wau i Kamakakūokalani (Ka Hālau 'Ike Hawai'i) i kekahi Pō'aono. I ko'u hele 'ana i laila, a'o wau i kekahi hana no nā iwi kupuna. He mea ulana lauhala ko'u hoa aloha lāua 'o kona makuakāne. Ulana lauhala ko'u hoa aloha mai kona wā kamali'i. Ua a'o mai lāua iā mākou i kēia hana kalalea.

Ua hana mākou no ke kanu hou 'ana i nā iwi kupuna. He hina'i ka inoa o ka 'ie lauhala i ulana 'ia. E mālama ana ka hina'i i nā iwi kupuna, i ka pau 'ana o ka ulana 'ana. Loa'a kēia mau iwi kupuna i Walmart ma ke ala nui 'o Ke'eaumoku. I ke kūkulu 'ana i ka hale kū'ai, loa'a akula nā iwi kupuna he nui ma loko o ka pā. Ua piha ke 'eke 'ūlina i nā iwi kupuna. Aia aku nei kēia 'eke 'ūlina ma loko o Walmart. Huhū loa wau iā Walmart!! Pa'a akula nā iwi kupuna ma loko o Walmart no kekahi manawa lō'ihī. 'A'ole i ho'ihō'i 'o Walmart i nā iwi kupuna i nā 'ohana, i ka O'ahu Burial Council, a i 'ole iā Hui Mālama i Nā Kūpuna o Hawai'i Nei, no ka mea ua pa'a ka ho'oholo ma loko o ka 'aha. Ua

No Kaho'olawe
ho'omau 'ia mai ka 'ao'ao I

I ia lā a'e, e ala mākou ma ka hola 'ehā o ke aumoe e welina aku i ka lā. Ua mākaukau akula mākou no ka hele wāwae mamao i Moa'ula. I ka hola 'eono, ua ha'alele mākou. Lō'ihī loa ke ala hele a māluhiluhi loa au i ka hele wāwae mamao. I ka hiki 'ana i Moa'ula, anuanu au i ke aheahe, akā 'olu'olu loa ka 'ikena i ka mokupuni holo'oko'a.

Aloha wau iā Kaho'olawe. Hiki ia'u ke ola i laila. Makemake au e hana me ka hui 'o Protect Kaho'olawe 'Ohana a e kōkua iā lākou no ka mālama 'ana i ka mokupuni a me nā lōina Hawai'i kahiko. E ola mau 'o Kanaloa!

Nā 'Āina o nā Kānaka

na Megan Oshiro

I kēlā kau kula aku nei, ua hele aku au i Ka Huli Ao Center for Excellence in Native Hawaiian Law me Shana a me Hanalei ma hope o kā mākou papa 'ōlelo Hawai'i. I kēlā me kēia Pō'ahā mua o ka mahina, aia ka ha'i'ōlelo ma Ka Huli Ao. Aia 'o Dr. Jonathan Kay Kamakawiwo'ole Osorio, 'o Mr. Richard Naiwieha Wurdeman, a 'o Ms. Yuklin Aluli ma kēia hanana. Akamai loa lākou, a maika'i nō ho'i nā ha'i'ōlelo a lākou.

'O Dr. Osorio ka ha'i'ōlelo po'okela. No Hilo mai 'o ia. He ho'opa'a mo'olelo 'o ia no ka wā kahiko, a he kumu 'o ia ma Kamakakūokalani ma ke kula nui o Hawai'i. Ua 'ōlelo 'o Dr. Osorio i kekahi mau mea hoihoi no kāna palapala i ho'ouna 'ia i ke ke'ena kuleana Hawai'i. Ma mua, ua kālele mana'o 'o ia i ke kuleana no ka mea pa'a kona mana'o i kona lāhui. Mahalo nui au i kona kukupa'u. Makemake nō 'o ia e kōkua i kona lāhui. Pili 'o Dr. Osorio i nā kānaka o ke aupuni mō'i. Ke hakakā nei 'o ia no kona 'āina. Makemake 'o ia e ho'opau i ke ku'aku'ai 'ana i kona one hānau.

Kauka Jon Kamakawiwo'ole Osorio

'O kēia pa'apa'a ka hihia o OHA vs. HCDCH. 'A'ole pau ka pa'apa'a. E ho'ihō'i 'ole ka moku'āina 'o Hawai'i i ka 'āina o ka po'e 'ōiwi.

Kaumaha au no nā kānaka Hawai'i 'ōiwi. Ua lawe 'ia aku ko lākou 'āina. Ua kali nā kānaka Hawai'i no nā makahiki he nui e komo 'āina; kali lākou no ka manawa lō'ihī. Kohu 'ole ke kānāwai koko. Ua ho'okahua 'ia i ka Homestead Act of 1920 ke koi koko Hawai'i he 50%. He kānāwai ho'okae 'ili kēia. 'Ōlelo 'ia, "e nalo kōli'i ka 'āina noa no ka mea e male nā kānaka Hawai'i ma loko o nā lāhui kūpono." Ia'u e ho'olohe ana i kēia ha'ina, ua hele au ā huhū. Kohu 'ole ia ha'ina! 'A'ole makemake ka moku'āina e hā'awi aku i ke one hānau i nā kānaka Hawai'i, no laila, ho'okahua lākou i nā kānāwai pono 'ole.

E Nānā i ke Kumu; E Ho'ōla 'ia e nā 'Ōlelo No'eau

na Sanoi Peafu

'Auhea 'oukou e nā liko o Mānoa a me nā 'a'a o Ka Ulu Hoi e ulu ana mai ke kuahiwi 'o Akaaka a hiki mai ka ua Wa'ahila. I kēia wā nui o ka hana, ka no'ono'o, a me ke ku'upau 'ana ma ke kula, eia kekahi mau 'ōlelo no'eau nāna e ho'oulu mai i kou mana'o a e ho'ōla mai ho'i, i mākaukau kākou no ka maka mua o kēia kau kula.

I pi'ena ka lio i ka pūnuku; e komo kaula waha 'ia ka maika'i.

Inā mamake 'oe e lilo i me'e e like me Superman a i 'ole Superwoman, mai ki'i e hāpai i nā ka'a nui i kou wā ma ke kula nui. Pa'akikī nō ka no'ono'o pono inā nunui kou mau kuleana like 'ole ma ka hana, ke kula, ka 'ohana, a pēlā aku. Na kēia 'ōlelo e a'o mai: 'a'ole hiki ke pau nā hana a ke kanaka 'āhiu i ka manawa like. Aia ka pono 'o ka ho'opau 'ana me ka mālie. Inā pa'uhia 'oe i nā ha'awina a me kāu 'oihana a me kou 'ohana, e ho'onohono hou i kou mau hana a koho i ho'okahi mea e ho'okō ai, o hele 'oe a pupule.

'A'ohe pu'u ki'eki'e ke ho'ā'o 'ia e pi'i.

Wahi a ka mākia a Kuini Pi'olani i kūkala mai ai, "Kūlia i ka nu'u." 'Ike 'ia nō, nui ka 'i'ini o nā kānaka Hawai'i e pi'i i luna. 'A'ole kēia he mea malihini. Mai ka wā kahiko a i ka manawa e hiki mai ana, e pi'i 'ia nō nā pali kūnihi e kānaka. He mea nui ki'eki'e loa ke nānā aku, akā aia nō a ho'ā'o, a laila 'oe e pi'i i ia pae. Mea 'ole nā pilikia nunui inā iā 'oe ka 'i'ini e ho'ā'o a holomua a kō kou makemake.

Ako 'ē ka hale a pa'a, a i ke komo 'ana mai o ka ho'oilo, 'a'ole e kulu i ka ua o Hilinehu.

He mea ma'a mau nō paha ka hana ka'uka'ulua a nā haumāna, 'a'ole anei? Ho'opau wikiwiki 'ia kā kākou mau

(ho'omau 'ia ma ka 'ao'ao 3)

Nā 'Ōlelo No'eau
ho'omau 'ia mai ka 'ao'ao 2

pepa i ke kakahiaka nui o ka lā e hā'awi 'ia ai i ke kumu. Ho'opane'e 'ia ka ho'opa'a ha'awina a i ke aumoe ma mua pono o ka hō'ike. A pēlā aku nō. Akā, ua 'ike nō nā kūpuna he mea kēia e pilikia ai kōkō! E ho'omākaukau nō kōkō no ka wā e hiki mai ana. E hana i ka hana i ka manawa kūpono no ka mea e hala koke ana nō. A i ia wā nō 'oe e 'ike ai i ka pōpilikia.

He pūko'a kani 'āina.

He mea maika'i ka ho'omau 'ana, i kō ai nā kuleana, a me nā ha'awina kekahi. Wahi a kēia 'ōlelo no'eau, e ulu a'e ana nā puna e like me ke keiki a e lilo auane'i i mea pa'a loa. Ke ho'okumu kōkō i kahi mea li'ili'i, inā hana nui kōkō ma laila, e ulu auane'i nō, me he pūko'a kani 'āina lā.

*Kau ke keha i ka uluna.
'Ai nō i ke kalo mo'a.*

A pau kāu hana nui, e ku'u mea heluhelu, e ho'omaha nō. E ku'u ka nae, e nanea ho'i i ka pi'i 'ana ou i kahi pae 'olu'olu. Ma hope o ke kō 'ana o nā kuleana, 'a'ohē mea e pīhoihoi ai.

No laila, e ku'u hoa o ka ua Tuahine, mai 'ae i ka hana e kāohi iā 'oe. I kou manawa pōpilikia, e no'ono'o i kēia mau 'ōlelo no'eau, nā hua 'ōlelo a ko kōkō mau kūpuna. E ulu pono ka mana'o a holomua.

Ka Pō'aono Mua ma Kānewai

na Kaiāne Dizol

He hanana kēia i kēlā me kēia Pō'aono mua. Hele mai nā kōkō i Kānewai Lo'i e hana a e mālama i ka 'āina. I nā kōkō e hiki ana i Kānewai, e 'ohi ana nō i ka lau ma ka 'āina. A laila, e ho'olei ana nā kōkō i ka lau ma loko o ka lo'i. Ma hope o ka pule 'ana, hui nā kōkō me Kumu Cashman. Ua kūkulu a ho'opa'a nā kōkō ikaika i ka pā pōhaku, i kekahi kanaka e po'i ana i ka lepo a puni ke kalo ma loko o ka lo'i. E hehi ana kekahi kanaka i nā lau ma ke kelekele, iā mākou e huki ana i ka nāhelehele a puni ka lo'i. Lepo au i ka hana nui 'ana. Ma hope o ka pau 'ana, hiki iā mākou ke holo i ko mākou mau lima a me nā wāwae ma loko o ke kahawai. A laila, ho'i mākou. Akā, e

noho ana au a e 'ai ana i ka laulau a me ka poi a me ka pua'a kālua. 'Ono ka pukini laiki.

Makemake au e mālama i ka 'āina ma Kānewai Lo'i. I ka hana 'ana aku o'u ma ka lo'i, pono ko'u kino. Hau'oli kōkō kōkō. Ma'ema'e ka wai a me ke ea. Ma'alaha ko'u hana 'ana. E 'ike ana au i ka haleku'i ma Waikīkī, 'a'ole au makemake i nā ka'a a me nā haleku'i. Lepo 'o ia i ka 'ōpala ma nā wahi a pau, akā ma'ema'e 'o Kānewai Lo'i i ka ho'oma'ema'e 'ana o kōkō. He papa Mahi'ai Kalo ka'u i ke kau Kupulau 2009 i kēlā me kēia Pō'akahia a me ka Pō'akolu. Makemake au i ka papa Mahi'ai kalo i kēia kau Hā'ulelā, akā 'a'ole hiki no ka mea, nui ka'u mau papa kemika.

'Ano nui ka hanana o nā Pō'aono no ke kaiāulu Hawai'i a me ke kaiāulu 'ōlelo Hawai'i. E a'o 'ia nā kōkō i ka Mālama 'Āina a me ka Laulima. Ua ola ke kanaka maoli i kēia mau mana'o. E ola hou kōkō a me ka 'ōlelo Hawai'i a me nā kōkō Hawai'i. He 'āpana li'ili'i kēia o ko Hawai'i lōina. E 'ike ana kōkō, akā aia nō i kā kōkō hele 'ana mai.

HO'OLAHA: E HELUHELU MAI

Kono 'ia ka lehulehu i ka papahana 'o

Representing the Human: An Evening of Poetry, Dance, and Music

Lā: 14 'Ianuali (he Pō'ahā)

Hola: 6:30-8:00 ahiahi

Wahi: Hālau o Haumea, Kamakakūokalani

E lohea nā leo o nā haku poema:

Kisha Borja-Kicho cho, Angela Hoppe-Cruz, Lyz Soto, Sage Takehiro, Konai Helu Thaman, Richard Hamasaki (e heluhelu ana i nā poema a Wayne Westlake)

E ikeka ka hula a ka Hawai'i:

ka hālau Kupukupu ke Aloha (Kumu Hula Leilani Basham)

Hālau o ke 'A'ali'i Kū Makani) Kumu Hula Manu Boyd)

Hālau Mele (Kumu Hula Sam Gon a me Māhealani Wong)

... a me ka hula a ka po'e Mikonekia

E lawea mai nō nā mele Hawai'i:

Carlos Andrade & Jon Kamakawiwo'ole Osorio

E LUANA HO'I KĀKŌU!

Ka Ulu Hoi

Puke Io Helu I, 14 Ian. 2010

Kaikāne Dizol
Koa Luke
Megan Oshiro
Sanoi Peahu
Christopher Pokipala

Kahikina de Silva, Luna
Ho'oponopono

E kipa mai iā mākou ma
ka pūnaewele puni honua:

www.kauluhoi.org

E ho'ouna mai nō i leka,
mo'olelo, mele, ho'olaha, a
pēlā aku ma:

moolelo@kauluhoi.org

Inā he mana'o kou no kā
mākou e hō'ike aku nei, e leka
uila mai ma:

luna@kauluhoi.org

Nā Lā Puka o Ka Ulu Hoi:

14 Ianuali
4, 18 Pepeluali
4, 18 Malaki
6, 20 'Apelila
4 Mei

Ulu nō ka hoi i ka ua
Tuahine!

He Leo Heahea

*na Eleile Lau, Iokepa Bagood, Kalama
Chock, a me Keoni Chang-Purdy*

[E ka mea heluhelu. 'O ka mo'olelo
mua loa kēia i pa'i 'ia ma kā kākou
'elele kaulana 'o *Ka Ulu Hoi*. Pa'i
hou 'ia ma kēia MH hou, ka MH
'elima ho'i o kona welo 'ana mai ka
pu'u Luahine a i kapa one kea o
Kalehuawehe. -LH]

Aloha kākou, e nā makamaka
heluhelu mai ka mokupuni 'o
Hawai'i a hiki loa aku i ka mole 'olu
'o Lehua. Aloha kākou a pau.

'O kēia ke pa'i hou 'ana o ka
nūpepa 'ōlelo Hawai'i, 'o ia ho'i 'o
Ka Ulu Hoi. I ka makahiki 1971 ma
kēia kula nui o Hawai'i ma Mānoa,
kahi kaulana i ka ua Tuahine, ua
ho'okumu 'ia kekahi nūpepa e ka
Hui Aloha 'Āina Tuahine a me nā
haumāna 'eleu o ia wā. A kupu mai
ka inoa o kēlā nūpepa 'o *Ka Ulu Hoi*,
mai ka 'ōlelo no'eau "Ulu ka hoi i ka
ua Tuahine." 'O ka hoi, he 'ano 'uala
ia, a he mea ia e hānai ai i ke kino.
'O *Ka Ulu Hoi*, he mea ia e hānai ai i
ka no'ono'o. A eia nō ka hoi a lākou
paionia, ke noho i ka ho'oulu 'ana
mai o ka ua, o ka 'ike ho'i o ko
kākou po'e kūpuna, i kēia māla'ai o

Mānoa.

Eia kekahi mana'o 'ē a'e no ka
hoi a me ka ua, 'o ia nō ko lāua pili
i ka ho'ona'auao. He pono kekahi
wahi e ulu ai kēia hoi, 'o ka 'uala,
a me ka hoihoi o ke kanaka. 'Oiai
he 'āina uluwehi 'o Mānoa i ka nui
o ka ua, a he 'āina kaulana ia i ka
nui o ka ho'ona'auao 'ana, he wahi
kūpono 'o Mānoa nei e ulu ai kēia
mau hoi. 'O ka hoi e ulu ana ma
kēia wahi, 'o ia nō ko kākou 'i'ini
e a'o. Na ka ua Tuahine o Mānoa e

hānai i ko kākou hoi. A 'o ka ua ke
kumu e ulu maika'i ai ko kākou
'ike.

Na nā haumāna 'eleu i
ho'okumu i kēia nūpepa, a eia nō
kākou ke hahai aku nei i ke a'o o
ka makua e ho'opa'a a kū'ono'ono
ka 'ike. Me he ua la ko lākou hana,
nāna i hānai iā kākou. A eia nō ho'i
kekahi hoi a lākou ala i ho'oulu ai,
'o ka papa haku nūpepa 'o Ulu ka
Hoi. Ho'okumu 'ia kēia papa i mea
e ho'omau ai i ka 'ōlelo ma o ka
heluhelu a me ke kākou 'ana. A ma
'ane'i nō e hui pū ai ko kākou mau
mana'o. No laila, e ala e nā kama o
nei 'āina, a 'ai pū i ka hoi a e
ho'oulu i kou hoi i ho'onui aku i ka
'ikena a mā'ona ka 'ōpū.